

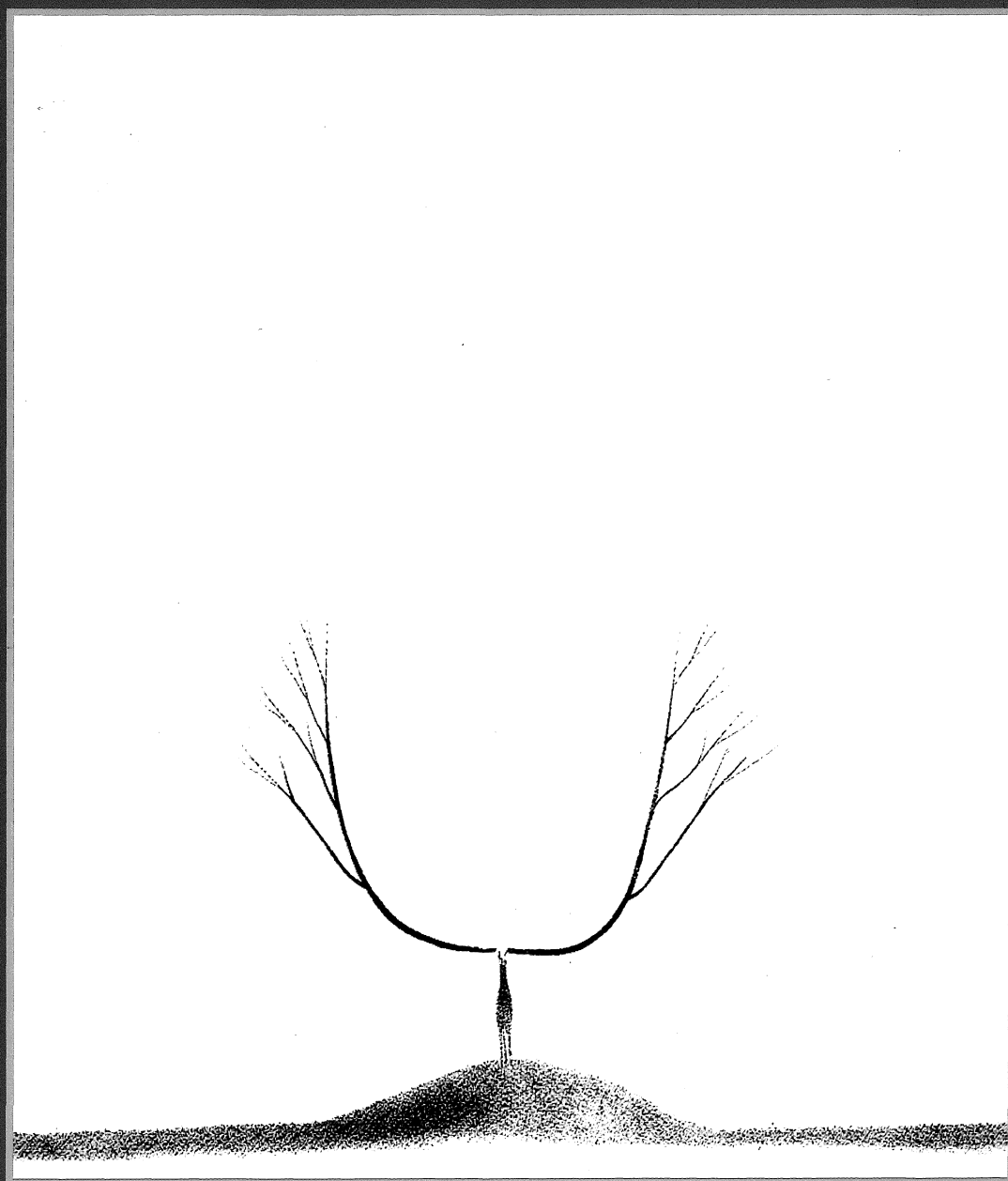
ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2019. március 15.

XIX. évfolyam, 1. sz.

ISSN1451-1762

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), **dr. Vajda Gábor** (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özveggy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin,

Mirnic Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkat Bicskei Zoltán grafikus munkáival illusztráltuk.

A címlapon: Csodaszarvas

A hátlapon: Fejjetlen Szent János

Támogatók:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAA

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Torontál vármegye az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején

II. rész: Az 1849. év fontosabb eseményei

I. 1. Történelmi előzmények

A szerbség kezdetben szimpatizált az 1848. március 15-én kirobbant forradalommal és a magyarság törekvéseivel. A kezdeti magyarbarát megnyilvánulások helyébe azonban hamarosan a magyarellenesség lépett. Sajnos tanulmányunk keretei nem adnak lehetőséget minden aspektus kiterjedő vizsgálatára. Jelen esetben csak egy szerb törekvést, a Szerb Vajdaság felállítását hozzuk példaként. A pozsonyi országgyűlésen – 1848. április 9-én – a szerb deputáció tagjai – egyebek mellett – nyíltan a szerb „politikai” nemzet elismerését követelték. A kéréseket Kossuth Lajos (1802–1894), illetve a Magyar Országgyűlés megtagadta, mivel azok szeparatista törekvéseket idéztek volna elő, veszélyeztetve ezzel a történelmi Magyarország területi integritását. A szerb követelések elutasítását követően felgyorsultak az események. A szerbség 1848. április 14-én Karlócán (Сремски Карловци/ Sremski Karlovci) már nyíltan követelte a Szerb Vajdaság létrehozását, amely Bácska, a Bánság, a Szerémség, illetve Baranya vármegye – főképp a Baranya-háromszög, illetve Mohács környékének – területéből állt volna. A későbbiekben – a szerb értelmiség és pravoszláv egyház magyarellenes megnyilvánulásai, továbbá a törököktől majdnem független Szerb Fejedelemség bujtogatása következtében – megindult a szerbek forrongása is, amely először a történelmi Torontál vármegye területén követelt halálos áldozatokat.

A Nagyikindán (Кикинда/Kikinda) kirobbant „véres húsvéthétfő” (1848. április 24.) a felheccelt szerb lakosság, illetve a köztörvényes bűnözők háromnapos rémuralmát hozta el. Majd 1848. április 26-án, a bácskai Óbecsén (Бечеј/Bečej) is ehhez hasonló események zajlottak le. Torontál vármegye székhelyén, Nagybecskerekén (Зрењанин/Zrenjanin) is lázadoztak a szerbek, de a város szerb származású főbírája, Hadzsity Lázár élete veszélyeztetésével, ugyanakkor erőlyes fellépésével megakadályozta a „nagyikindai végkifejlet” megismétlődését. Az akkoriban még a német-bánsági ezred területéhez tartozó Cserépalján (Црепалја/Срепалја) a szerb határőrök – 1848. április 28-án – szintén a Szerb Vajdaság felállítását követelték.¹

Az előbbieken említett nagyikindai „véres húsvéthétfő” nagy hatással volt a magyar vezetőségre, amely a nemzet-, illetve önkéntes őrségek felállításának elrendelésére ösztönözte a minisztertanácsot. Azonban „a szellem már kiszabadult a palackból”. A szerbek karlócai nemzeti gyűlése (1848. május 13–15.) már egyértelműen szembe fordult a magyarsággal, és az osztrákoktól várta sérelmeik orvoslását. A szerb pravoszláv egyház – Josip Rajačić (1785–1861) pátriárka vezetésével – egyértelműen a szerb mozgalom élére állt. A szerb lázadókat továbbá a Szerb Fejedelemségből érkező „testvéreik”, a szerviánusok is támogatták.²

„Hivatalosan” a nyár elején – 1848. június 6-án, a titeli (Тител/Titel) fegyverarzenál kifosztásával – tört ki a szerbek nyílt fegyveres felkelé-

¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica*, 4. évfolyam, 1. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014, 76–77. pp., GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nagybecskerek, a történelmi Torontál vármegye székhelyének vázlatos népesedéstörténete a trianoni békeszerződés aláírásáig*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica*, 6. évfolyam, 2. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2017, 88. p.

² HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 71., 74., 76–77., 85–86. pp.

se a Délvidéken. A szerbek (főképp határőrök és szervianusok) megfékezése – már májusban is – komoly erőfeszítést követelt a magyarok részéről. A szerb felkelés – habár céljait nem érte el maradéktalanul – hozzájárult az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc kudarcához.

A sors iróniája, hogy kezdetben a szerb felkelők a – még semleges – pétervárad helyőrségtől vártak segítséget a magyar „túlkapások” megfékezésére. Hrabovai báró Hrabovszky János (1777–1852) honvéd altábornagy, Pétervárad (Петроварадин/Petrovaradin) akkori erődparancsnokának reakciója – Bánlaky József (1863–1945) jeles katonatiszt, hadtörténész munkája szerint – a következő volt: *„...katonai nyíltsággal és határozottsággal azt felelte, hogy a kért oltalomnak helyét nem látja, mivel a szerbek azok, akik a közbékét háborgatják és mihelyt ők engedelmességre térve, megszűnnek nyugtalankodni, a csend is azonnal mindenütt helyreálland. Ami pedig szabadalmaikat illeti – fejezé be Hrabovszky beszédét – ő azokat nem ismeri; de annyit tud, hogy Szerbia s politikai szerb nemzetiség Magyarország, sőt az egész monarchia térképén nem létezik s ő azt hiszi, hogy akik a politikai szerb nemzetiségért buzognak, célszerűen tennék, ha átmennének Szerbországba, hol e nemzetiség uralkodik.”*³ Ha a pétervárad helyőrség a szerbek mellé áll, valószínűleg másképp alakultak volna az események Torontálban is.

Késő tavasszal, illetve nyáron megindultak – Torontálban, illetve attól délre, a német-bánsági ezred területén – a szerb lázadók, hogy a még „semleges” (főképp román, szlovák, magyar, német, illetve horvát) falvak lakóit maguk mellé állítsák. A nyílt szerb lázadás első „áldozatai” ezen falvak ártatlan lakói közül kerültek ki. Elsőként két, jobbára a magyarsággal szimpatizáló, többnyire románok által lakott falu, Végszentmihály (Локве/Lokve), illetve Temesvajkóc (Влајковац/Vlajkovac) esett áldozatul a szerb martalócok dühének. Később további falvak „csatlakoztak” az atrocitások bővülő köréhez.⁴

Báró hrabovai Hrabovszky János cs. kir. altábornagy, egykori péterváradai főhadparancsnok*

Forrás: Ismeretlen, 1848 körül készült litográfia. Wikipédia, a szabad enciklopédia: https://hu.wikipedia.org/wiki/Hrabovszky_J%C3%A1nos (Letöltés ideje: 2018. július 12.)

* Báró hrabovai Hrabovszky János (1777–1852) honvéd altábornagy, Pétervárad egykori erődparancsnoka. Katonai pályafutását 1795-ben a nemesi testőrségnél kezdte, majd 1797-ben főhadnagy lett. Részt vett a napóleoni háborúban. A lipcsei csatában hősiessen helytállt, ezért kitüntették a katonai Mária Terézia-renddel. Folyamatosan szolgálva 1838-tól altábornagy, majd 1847-ben péterváradai és szlavóniai főhadparancsnok lett Péterváradon, továbbá a 14. gyalogezred ezredtulajdonosa (névadója) is volt. Végül az országos főhadparancsnokságon tevékenykedett. Amikor a császáriak 1849. január 5-én elfoglalták a magyar fővárost, önként jelentkezett a császáriaknál. Ők előbb nyugállományba helyezték, majd pedig hadbírórság elé állították. Az 1850. március 17-én Bécsben kihirdetett ítéletben megfosztották rangjaitól (címeitől és kitüntetéseitől), valamint – a hadbírórság által javasolt halálbüntetést megváltoztatva – 10 év várfogságot kapott. Ez azonban egyenlő volt egy halálos ítélettel. Hiába költözött – 47 évvel fiatalabb – felesége is Olmützbe, hogy férje közelében lehessen, a várfogság kikezdte a már nem fiatal férfi szervezetét. Az olmützi várbörtönben halt meg, 1852. szeptember 18-án, 75 éves korában. Egyik gyermeke, Hrabovszky Róbert (1814–1864) is harcolt a szabadságharc idején, honvéd őrnagyként érte meg a szabadságharc végét, majd letartóztatását. Valószínűleg apja – osztrák katonai körökben is elítélt – súlyos büntetése miatt kapott végül kegyelmet. BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000, 128. p.

³ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I. Politikai viszonyok és események Jellaccsics bán betöréséig (1847. évi november elejétől 1848. augusztus végéig). 2. fejezet: A nemzetiségek forrongása. A szerbek mozgalma. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2094.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

⁴ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 97–99., 101., 109., 113. pp.

A szerbek fő erőssége, bázisa a Szerémség, valamint a Sajkás-vidék voltak. Ennek ellenére komoly, megerősített táboraik voltak Torontál vármegyétől délre, a katonai határőrvidékhez tartozó a német-bánsági ezred, valamint az attól keletre fekvő illír-bánsági ezred területén is. Előbbihez Árkod (Јарковац/Jarkovac), Perlasz (Перлез/Perlez) és Tamáslaka (Томашевац/Tomaševac), utóbbihoz Alibunár (Алибунар/Alibunar) tartozott. Jelentősebb, megerősített helységek voltak még az Illír-bánsági Ezred területén Deliblát (Делиблато/Deliblato), Temesőr (Стража/Straža) és Varázsliget (Врачев Гај/Vračev Gaj).⁵ (Ez utóbbi települések a katonai határőrvidék „polgárosítása” [1872] után Temes vármegyei részei lettek.)⁶

A későbbiekben – 1848 őszén és télén – a szerb felkelők már együttesen léptek fel az osztrák hadsereg helyi alakulataival, továbbá a bánsági határőrezredekkel, valamint szerbiai önkéntesek csapataival és a horvát hadsereg egységeivel a magyar honvédsereg és nemzetőrség, továbbá a fegyvert fogott – saját lakóhelyét védő – magyar lakosság ellen. A helyzet „bonyolultságát” jól jellemezte, hogy a magyarság ügyét a bánsági német (sváb) lakosság zöme is támogatta. A magyarság számíthatott továbbá a román, a szlovák és a horvát falvak lakosságainak támogatására, de legalábbis semlegességére. Ennek oka, hogy a nem reguláris szerb felkelők – a „szerb martalócok” – szörnyű vérfürdőt rendeztek minden olyan településen, amely nem szerb ajkú, illetve nem a szerb pravoszláv egyházhoz tartozó helység volt. A „pacifista”, illetve a „magyarbarát” álláspont meg kifejezetten „olaj volt a tűzre”.

Az 1848-as esztendő végére a fegyveres összecsapások jelentős véráldozatot követeltek mind a szerb, mind a magyar fél részéről. A szerbség egy része már hajlott volna a magyarsággal való megegyezésre, különösen miután a torontáli megerősített szerb táborokat (Alibunár, Perlasz és Tamáslaka) a magyar honvédsere-

gek, illetve a nemzetőrség alakulatai elfoglalták, és a szerb lázadókat elűzték onnan.⁷ Az év végére jóformán már csak – a Belgrádhhoz (Београд/Beograd) közeli – Pancsova (Панчево/Pančevo) maradt a szerbek kezén. Ugyanakkor december utolsó napján Kiss Ernő (1799–1849) altábornagy magyar seregével már úton volt, hogy a várost elfoglalja. Kevéssel ezt megelőzően a szerb seregek főparancsnoka, Stevan Šupljikac (1786–1848) vezérőrnagy csapatainak megszemlélése közben szívinfarktust kapott, és rövid idő alatt meghalt. A szerb pravoszláv egyház, főképp Josip Rajačić ortodox pátriárka merev és elutasító álláspontja miatt a szerb és a magyar közeledés is megghiúsult. A magyarság bizakodó, a szerbség viszont kevésbé „rózsás” helyzetben várta az új, 1849-es esztendő eljövételét.

I. 2. Az 1849. év fontosabb eseményei Torontál vármegye, illetve a német-bánsági ezred területén

Mielőtt az 1849. év történéseit vizsgálánk, célszerű egy pillantást vetni az erőviszonyokra. Bánlaky József szerint – 1848. november elején – a Bánságban harcoló magyar alakulatok „statistikai adatai” a következők voltak: „*A Bánságban levő csapatok felett a főparancsnokság Kiss Ernő tábornok kezében volt, aki főhadiszállását Nagy-Becskereken ütötte volt fel. Kiss hadteste a Vetter és a Damjanics hadosztályokra és Nagy Sándor és Máriaassy hadoszlopokra tagozódott. A Vetter hadosztály Nagy-Becskereken a bánsági vonal jobb szárnyát képezte s 6 zászlóalj, 9 lovas századból és 30 ágyuból állott; ellenben a balszárnyon, Versecen és Fehértemplomnál álló Damjanics hadosztály 5 zászlóaljat, 3 lovas századot és 30 ágyut számlált. E vonal háta mögött, annak biztosítására az aradi és temesvári várőrsegek ellen, a két hadoszlop állott föl és pedig Máriaassy hadoszlopának, mely nevezettnek sza-*

⁵ GYÖRE ZOLTÁN: *A szerb mozgalom Dél-Magyarországon 1848–49-ben*. In: BORI IMRE (szerk.): *Híd*, LXII. évfolyam, 1998. 3. szám, 238. p.

⁶ A német-bánsági és oláh-bánsági ezredek bizonyos területeiből előbb, 1838-ban egy zászlóaljat létesítettek. Majd 1845. június 1-jén a német-bánsági ezred alibunári és delibláti századát és az oláh-bánsági ezred izbistyei, kusicai, jeszenovai és pozsesani századából a zászlóaljat ezredé bővítették. Ezzel hivatalosan is létrehozták a Fehértemplom (Бела Црква/Bela Crkva) központú illír-bánsági ezredet.

⁷ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 5–6., 10. pp.

badcsapatából, 2 új honvéd zászlóaljából, mintegy 200 lovasból és 8 ágyuból, összesen körülbelül 5000 emberből állott, Aradot kellett körülfognia és ha lehet, bevennie. Ellenben Nagy Sándor hadoszlopa Temesvár elzárására volt hivatva s állott 2 század gyalogosból, 2 század lovasságból és 3-4000 főnyi nemeztörsegből. A bántási haderők összege mintegy 22.000 emberre tehető.⁸ Ezzel szemben a szerb lázadók és az osztrák egységek főbb számadatai a következők voltak: „A Bánságban az Ördög hidja, Strázsa (Lagerdorf), Károlyfalva Alibunárral, Tomasovac és Pancsova képezték a szerbek főbb táborait. E táborokban összesen mintegy 12.000 gyalogos, 500 lovas és 80 ágyu volt elhelyezve; ehez hozzászámítandó még a temesvári várőrség, mely 4000 gyalogosból s 1000 lovasból, – valamint a végvidéki rendes had, mely körülbelül 4000 fegyveresből állott. A bántási összes haderők Temesvár parancsnokától, Rukavina altábornagytól vették rendeleteiket.”⁹

Még 1848 utolsó heteiben a Kiss Ernő (1799–1849) vezette magyar haderő stratégiai hibát követett el. A szerbek alibunári, illetve tamáslakai táborának elfoglalásával, továbbá az árkódi „véres éjszaka” (1848. december 15.) győzelme után az út nyitva állt Pancsova (Панчево/Pančevo) felé. A győzelmek eredményeként – 1848. december 22-én altábornagyi rangra emelt – Kiss Ernő azonban fontosabbnak tartotta a temesvári osztrák helyőrség megzavarását, amely a folyamatos utánpótlást biztosította a Johann Berger von der Pleisse (1768–1864) osztrák tábornagy parancsnoksága alatt álló aradi várba. Így csak késedelemmel tudott a magyar sereg Pancsova alá vonulni. A szerbek várták a magyarok támadását, ezért már korábban megerő-

sították a sáncokat. Ugyanakkor a magyar sereg egy részét a főhadszíntérre vezényelték az osztrákok ellen, ezért a sereg teljes létszámban nem volt bevethető. Habár január 1-jén a magyar sereg a jobbára románok által lakott Révaújfalunál (Банатско Ново Село/Banatsko Novo Selo) még visszaverte a Cserépaljáról (Цепенaja/Crepaja) érkező szerbek támadását, de a szerb önkéntesek parancsnoka, Stevan Petrović Knićanin (1807–1855) seregei által védett Pancsova elleni magyar támadás – 1849. január 2-án – végeredményben sikertelen volt.

A vereséget szenvedett magyar seregen belül a morál is megbomlott, ami Kiss Ernő leváltásához vezetett.¹⁰ A bántási magyar sereg új fővezére a szerb származású, kiváló katona, Damjanich János (1804–1849) tábornok lett. Ennek ellenére a magyarok egyre kedvezőtlenebb helyzetbe kerültek, mivel az osztrák főcsapat 1849. január 5-én Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz herceg (1787–1862) vezérlete alatt bevonult a magyar fővárosba. A magyar félnek azonnali, jelentős eredményeket kellett felmutatnia, ennek viszont az volt az ára, hogy a Délvidék területéről egyre több katonát vont ki a magyar vezérkar. Időközben a szerbség is rendezte sorait. Az 1848 decemberében meghalt Stevan Šupljikac vezérőrnagy helyére Kuzman Todorović (1787–1858) osztrák császári altábornagy került.¹¹ Ezáltal a szerb felkelőknek új fővezére lett.

A bajt tovább tetézte, hogy a magyar vezérkar – 1849. január 16-án – a magyar hadsereg túlnyomó részét kivonta a Délvidékről. Ekkor a Damjanich János honvéd tábornok vezérlete alatt álló bántási haderő nagy része is megindult Szolnok felé, de előtte még január 19-én

⁸ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 9. fejezet: A bács-bántási események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

⁹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 9. fejezet: A bács-bántási események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

¹⁰ „A Délvidéken elvállalt feladatok azonban már meghaladták Kiss szervezőképességét, a Jarkovácnál győzelmet arató Damjanichcsal szemben csak az 1849. január 2-i pancsovai vereséget tudta felmutatni, amikor is sikertelenül próbálta meg elfoglalni a Duna-parti várost. A honvéd vezérkar követelésére Kiss hamarosan lemondott a bántási hadtest vezetéséről, és a továbbiakban a Debrecenben felállított Országos Főhadparancsnokság elnökeként adminisztratív munkát végzett. Az altábornagy később már nem tért vissza a harctérre.” TARJÁN M. TAMÁS: *Kiss Ernő honvéd altábornagy születése. 1799. június 13. RUBICONLINE – honlap: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1799_junius_13_kiss_erno_honved_altabornagy_szuletese/ (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

¹¹ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 245. p.*

a magyar sereg megverte Versecnél (Вршац/Vršac) a Kuzman Todorović osztrák császári altábornagy és a Stevan Petrović Knićanin vezérlete alatt álló szerb lázadókat. A kivonulást illetően hasonlóképpen járt el a bácskai magyar sereg is, amely szintén – több helyen is – fegyveres összecsapásokba bocsátkozott a szerbekkel.¹²

Bánlaky József a magyar sereg kivonulásáról a következőket közölte: „...már január 16-án megérkezett a kormány intézkedése, mellyel a déli hadsereg a Windischgrätz elleni táborba szállítatott, minek folytán a katonákkal együtt a hazafias érzelmű lakosság nagy része is, nehogy védtelenül maradván, az ellenség vad dühének essék áldozatul, a legkegyetlenebb télvíz idején rakodni és készülődni kezdett a kiköltözkedésre és kivonulásra.”¹³ Később, 1849. január 20-án a magyar sereg Torontál vármegye székhelyéről, Nagybecskerekéről (Зрењанин/Zrenjanin) is kivonult. A honvédsereg távozásával a bánügyi magyar lakosság sorsa is megpecsételődött. Erről a kétségbeejtő helyzetről a következőket olvashatjuk Bánlaky könyvében: „Szívszaggató volt, úgymond, látni a menekülő magyarok hosszú vonalait. A meddig a láthatár terjed, az úton szeker szekeret ért. Torda, Magyar-Cserna, Szt.-Mihály, Udvarnok, Tót-Aradác, Török-Becse, Török Kánizsa, Csóka stb. magyar népe mind kivándorolt; 60.000 ember földönfutóvá lett. Sokan el sem érték a Maros vagy Tisza partját, hanem fáradtságtól elnyomatva dőltek el útfélen. Mindnyájan gyalogoltak; mert annyit raktak szekereikre, amennyit marhájuk elbirt. Kun-László ideje látszék megújulni, emberek tolták a taligát, hogy a nagy sárban kiállott vonómarhán segítsenek. Kinek szekere nem volt, prédául hagyta oda vagyonát. Bosszusan szidták a rácokat és az urakat, kik a háborút kezdték.”¹⁴

A szerb martalócok – a magyar honvédsereg kivonulása után – magyar falvak sorát támadták meg a történelmi Torontál vármegye területén. Ezeket a helységeket előbb kirabolták, a helyben maradt lakossággal kegyetlenkedtek, majd a kifosztott településeket általában felgyújtották. A feldúlt torontáli magyar falvak közül néhány esetével érdemes közelebbről megismernedni.

Szajánnak (Сажан/Sajan) viszonylag szerencsésebb sors jutott, mert a falu plébánosa előrelátó volt. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején – 1849. januárjában – szerb martalócok égették fel az egész Szajánt, négy ház kivételével. A lakosok Kovács Lajos, a helyi plébános tanácsára két nappal korábban elmenekültek, ezért halálos áldozatokat nem követelt a szerbek pusztítása. A dicsőséges tavaszi hadjárat idején tértek vissza a magyar lakosok, és nekiálltak az egész falut újjáépíteni. Ekkor létesült az új templom, valamint az új iskola is. Amíg a házak nem készültek el, addig a lakosok a szomszédos, szerb többségű Tiszahegyesen (Иђош/Iđoš) húzták meg magukat.¹⁵ Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc eseményei miatt a jobbára Szegedre menekült magyar családok közül csak alig a háromnegyedük tért vissza.¹⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a magyarok és szerbek között nem mindenhol volt feltétlenül rossz a viszony. Szaján magyarjai és Tiszahegyes szerb lakói hosszú ideje jó viszonyban voltak egymással, akárcsak Bácskában a magyar ajkú Doroszló (Дорослово/Doroslovo) és a szerbek lakta Sztapár (Стапар/Stapar) lakossága.¹⁷

Alsóittebe (Нови Итебеј/Novi Itebej) birtokosa egészen az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc kirobbanásáig az örmény eredetű Kiss család volt. Elemér mellett Alsóittebéről kapták nemesi – „eleméri és ittebei” – előnevüket is. A falu utolsó földesura az aradi vértanú, Kiss

¹² HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 249., 253. pp.

¹³ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 9. fejezet: A bács-bánügyi események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

¹⁴ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 9. fejezet: A bács-bánügyi események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

¹⁵ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 112. p.

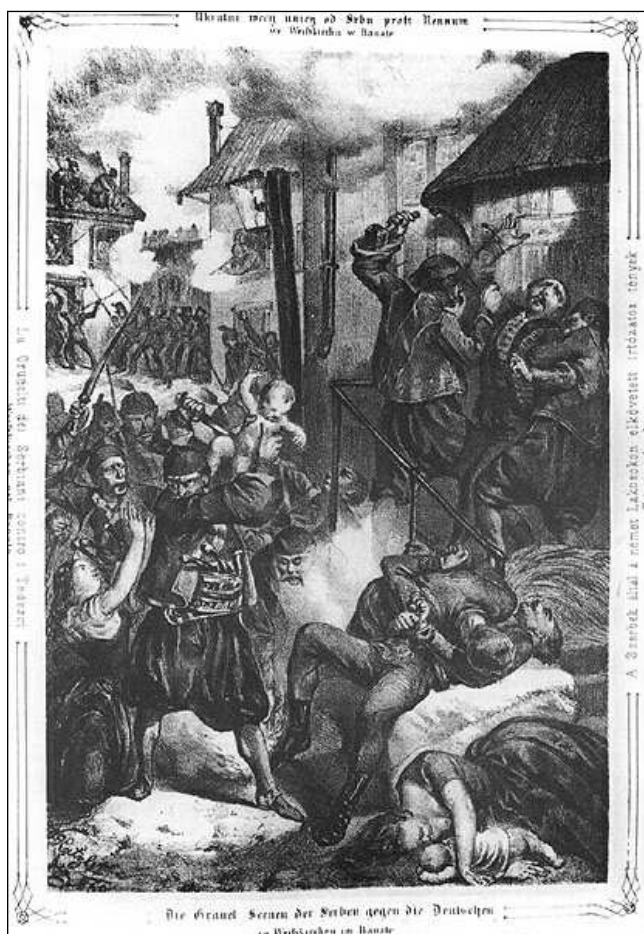
¹⁶ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 40–41. pp.

¹⁷ *Doroszló honlapja: <http://vajdasag.hu/doroszlo/sztapar.php> (Letöltés ideje: 2018. július 16.)*

Ernő altábornagy volt. A szabadságharc pusztításait a falu és annak lakossága is megérezte. A szerb martalócoktól való félelmük miatt a magyarok 1849. január 19-én elmenekültek, és Hódmezővásárhelyre, Makóra, valamint a Temes vármegyei Nagymajlátra (Mailat) mentek.¹⁸ Ezt a menekülést a népnyelv a mai napig „Sára-napi szaladasként” hívja. A lakosok csak 1849 tavaszán tértek vissza, ekkor a falut romokban találták, mivel azt a szerbek teljesen kifosztották és felégették. Az újjáépítést nehezítette, hogy a településen ebben az időben kolerajárvány is kirott, amely sok áldozatot szedett.¹⁹

Magyarcsernye (Нова Црња/Nova Crnja) lakossága szintén elmenekült a szerb martalócok elől. Mindez 1849. január 21-én történt. A szerbek üresen találták a falut, ezért kifosztották és felgyújtották. Ekkor pusztult el a római katolikus plébánia levéltára is. A magyar lakók csak 1849 májusában tértek vissza, és kezdtek hozzá a falu újjáépítéséhez. Azonban a kolera itt is közbeszólt, 1849 júliusában sok emberéletet követelt.²⁰

A ma Romániában található Magyarszentmárton (Sânmartinu Maghiar) – amelyet a kincstár még 1806-ban Szeged és környékéről származó magyar dohánykertészekkel telepített be – szintén elpusztult. A magyar lakosok – szorgalmuknak köszönhetően – a 19. század elején hamar felvirágoztatták a helységet, azonban az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején minden semmivé lett. A szerb és román települések között fekvő magyar falu és lakossága veszélyeknek volt kitéve, ezért – más magyar falvak magyarságához hasonlóan – a népesség elmenekült a lakóhelyéről. A szabadságharc végén visszatérő magyarokat szomorú látvány fogadta; egykor virágzó falujukat és gyümölcsfáikat a szerbek és románok elpusztították. Gyakorlatilag mindent kezdhettek előlről.²¹ A sort még hosszasan lehetne sorolni, a szerbek nem

A szerb lázadók vérengzése a bánági, jobbra német ajkú Fehértemplomban (Бела Црква/Bela Crkva)

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index1448.html> (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

kímélték Tamásfalvát (Хетин/Hetin) sem, de Kiszombor magyar népességének is a Maros folyón túlra, Makóra kellett a szerb martalócok elől menekülniük, és – a földrajzi közelség ellenére – csak 1849 májusában tértek vissza a jelentős részben elpusztított lakóhelyükre.²²

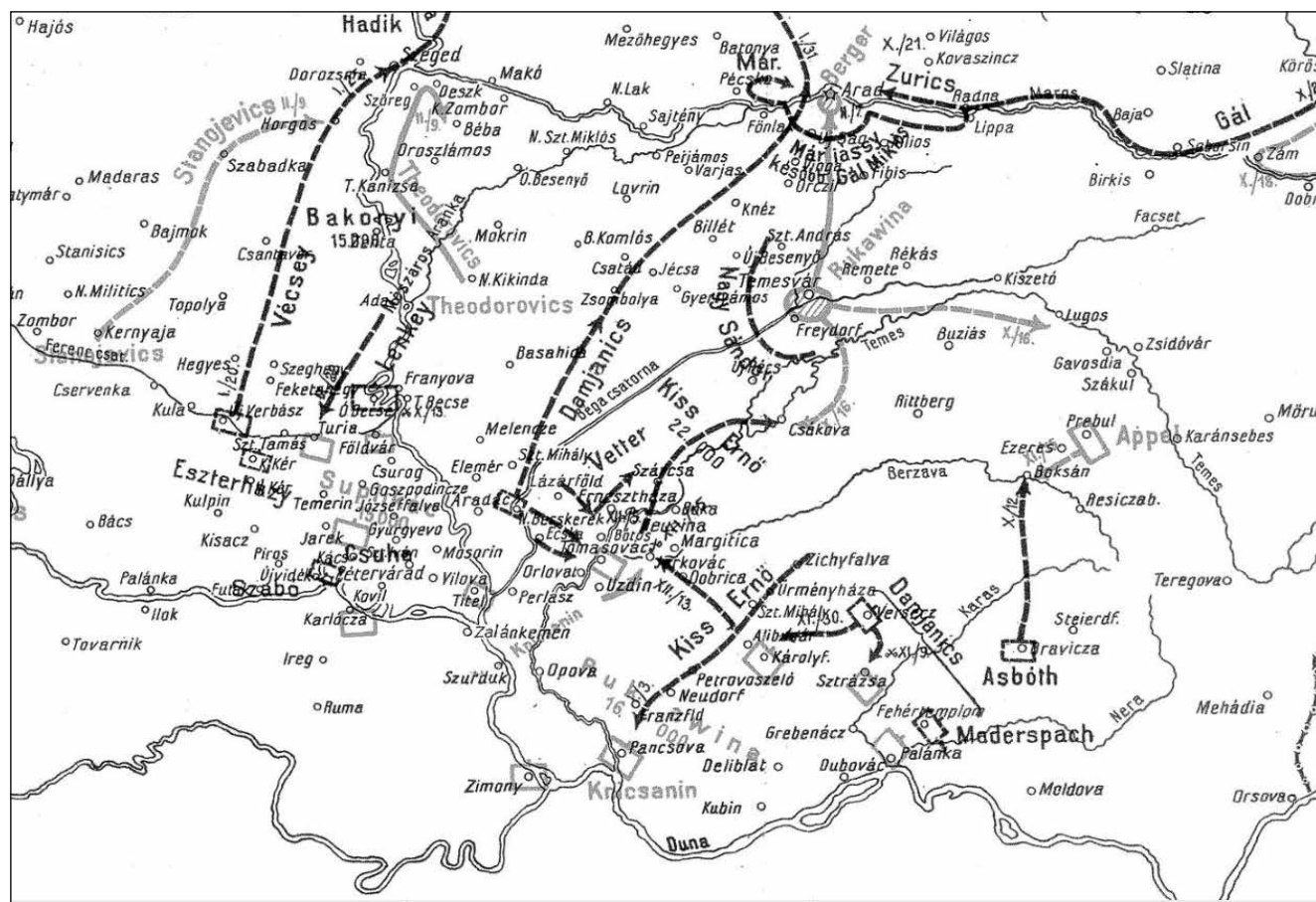
¹⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 6. p.

¹⁹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 19. p.

²⁰ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Zsombolyai járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 25. p.

²¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 23. p.

²² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 68. p., GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyszentmiklósi járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 16. p.

Hadmozdulatok a Bánság (és Bácska) területén 1848/1849 telén

Forrás: Saját szerkesztés Bánlaky József térképe alapján. Bánlaky József: A Magyar Nemzet hadtörténelme. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2101.jpg (Letöltés ideje: 2018. július 12.)

Magyar szempontból a hadi helyzet 1849 februárjában szinte tragikus volt. A magyar hadsereg Délvidékről történt kivonásával az addigi magyar sikerek szinte annullálódtak. A szerb lázadók akadálytalanul vonták ellenőrzésük alá a térséget, kivéve azokat az „enkklávékat”, ahol a magyar hadsereg maradványai állomásoztak.

A szerb csapatok egyik serege 1849. február 1-jén elfoglalta a Bácskában fekvő Zentát (Сента/Senta), és szörnyű tömegmészárlást rendezett a magyar lakosság körében. Majd a szerb lázadók másik serege – 1849. február 8-án – Kuzman

Todorović osztrák császári altábornagy vezérlete alatt megtámadta az aradi várat ostromló gyulai Gaál Miklós (1799–1854) honvéd tábornok seregét, és rövid időre kiszorították Arad városából. A magyar sereg azonban a délután folyamán visszaszerezte pozícióit. Pár nappal később, 1849. február 10-én/11-én Kuzman Todorović osztrák császári altábornagy serege Torontál vármegye északi részét is elfoglalta, továbbá Újszegedről ágyúzta az 53 ezer főt számláló Szeged városát.²³ A szerb hadimorál akkoriban kiváló volt, úgy tűnt, hogy erőfeszítéseiket siker koronázza. Ezt a

²³ „1849. február 10-én az előrenyomuló szerb felkelők elfoglalták Szőreget, majd másnap Újszegedet támadták, sőt Szegedet is bombázták. A szerbek átkelését a befagyott Tiszán Alsóvárosnál visszaverték a Wasa gyalogezred katonái. A szakadozó jégtáblák ellenére Gombás József százados vezérlete alatt a felsővárosi nemzetőrök átkeltek a Tiszán és váratlanul oldalba támadták, majd tüzérségi segédlettel kivetkék a mai Vedres és Csanádi utca sarkánál állomásozó ellenséget, amely éppen a fosztogatással volt elfoglalva.” Szeged eseményei 1848–49-ben. A Délmagyarország napilap honlapja: http://www.delmagyar.hu/anno/szeged_esemenyei_1848-49-ben/2207748/ (Letöltés ideje: 2018. július 16.), Szegedi Tudományegyetem, Klebelsberg Kunó Könyvtár honlapja: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/1848/kronologia.html> (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

bizonyítja, hogy Josip Rajačić ortodox pátriárka elnökletével 1849. február 16-án megalakult a vajdasági ideiglenes szerb kormány. A magyar oldalon továbbra is válságos volt a helyzet, habár kisebb hadi sikereket azért elért a honvédsereg a Bácska területén.

I. Ferenc József Habsburg uralkodó (1848–1916) 1849. március 4-én kiadta az új, ún. „olmützi oktrojált birodalmi alkotmányt”. Ebben a dokumentumban egyebek mellett szó esett a Szerb Vajdaság – tehát Bácska és a Bánság – Magyarország „testéről” történő leválasztásáról is.²⁴ A magyar honvédseregnek sürgősen eredményeket kellett felmutatnia. Ez nem is váratott sokáig, mivel Damjanich János és Vécsey Károly (1803–1849) honvéd tábornokok seregeikkel 1849. március 5-én fényes győzelmet arattak Szolnoknál, elfoglalva a várost. Korábban – még 1849. február 9-én – a lengyel származású Bem József (1794–1850) honvéd tábornok serege győzte le – öldöklő csatában – Erdély határában, Piskiné (Simeria) a báró Stanislaus Anton Puchner (1779–1852) tábornok vezette császári sereget.²⁵

Torontál vármegye területén is – 1849. március 22-én – jelentős sikereket ért el a honvédsereg. Bonyhádi lovag Perczel Mór (1811–1899) honvéd tábornok csapatai győzelmet arattak Szőregnél, Deszknél, illetve Ó- és Újszentivánnál a szerb lázadók felett, más honvédegységek pedig Kiszombornál, továbbá a Tisza folyó túlsó oldalán, Magyarkanizsán (Кањижа/Kanjiža) verték meg a szerbeket. Majd március 26-án – a jobbára szerb lakosú – Gyálánál (Ђала/Đala) szenvedtek vereséget a szerbek, és a magyar csapatok szép sikereket értek el a Bácska te-

riületén is. Ennek következtében – 1849. április 3-án – a szerbek elvesztették egyik „fellegvárukat”, Szenttamást (Србобран/Srbobran), ahol – a következő napokban – a magyarok lerombolták a szerbek által épített erődítéseket, sáncokat.²⁶

A „dicsőséges tavaszi hadjárat” idején sikerült visszaszerezni Bácska szinte teljes területét, egyedül a kiválóan megerősített Titeli-fennsíkkal nem tudtak mit kezdeni a magyar seregek. Április második felében a honvédsereg a Bánság területén is sikereket ért el. Előbb, 1849. április 22-én/23-án, Homokrévnel, más néven Mokrinál (Мокрин/Мокрин), majd 1849. április 24-én Basahídnál (Башаид/Başaid) verték meg a szerb lázadókat. Basahíd szerbsége a szerb követelések mellett szállt síkra, illetve a szerb lázadókat támogatta, ezért Perczel Mór honvéd tábornok, 9000 emberrel és 27 ágyúval, fényes győzelmet aratott itt a szerb felkelőkön. Ekkor Basahíd is teljesen leégett, az egyházi és községi iratok is mind elpusztultak. Később az esetek emlékére a szerb lakosság kegyeletből egy emlékkeresztet állított fel.²⁷ Április végén – 1849. április 29-én – Melencénél (Меленци/Melenci) volt fegyveres összecsapás a szerbek és magyarok között, ennek eredményeként másnap, 1849. április 30-án a magyar honvédsereg bevonult Torontál vármegye székhelyére, Nagybecskerekre (Зрењанин/Zrenjanin).²⁸

A magyar honvédsereg működése olyan sikeres volt, hogy 1849. május 2-án Perczel Mór és Bem József tábornokok a Torontál vármegye területén fekvő Zsombolyán (Jimbolia) tanácskozást tartottak a további műveletek folytatásáról. Öt nappal később, május 7-én Perczel Mór seregével már Újzozoránál (Уздин/Uzdin) verte szét a

²⁴ „A szerb vajdaságnak oly intézmények biztosíthatnak, melyek egyházi ügyeik és nemzetiségök megőrzése tekintetében a régibb szabadságleveleken s az újabb kori császári nyilatkozatokon alapszanak. A Vajdaság más koronatarományal való egyesítése, küldötteinek meghallgatása után külön rendelet által fog elhatározatni.” HERMANN RÓBERT: *Az olmützi oktrojált alkotmány, 1849. március 4.*, RUBICONLINE – honlap: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_marcius_4_az_olmutzi_oktrojalt_alkotmany_ (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

²⁵ TARJÁN M TAMÁS: *Bem József győzelmet arat Piskiné, 1849. február 9.*, RUBICONLINE – honlap: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_februar_9_bem_jozsef_gyozelmet_arat_piskinel/ (Letöltés ideje: 2018. július 16.), HERMANN RÓBERT: *A szolnoki ütközet, 1849. március 5.*, RUBICONLINE – honlap: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_marcius_5_a_szolnoki_utkozet (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

²⁶ HERMANN RÓBERT: *Kossuth, Perczel és a szerb kérdés, 1849. március – június 1.*, SZTE Egyetemi Digitális Archívum: http://acta.bibl.u-szeged.hu/5483/1/belvedere_kk_015_009-050.pdf (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

²⁷ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 7., 17. pp.

²⁸ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1912, 570–571. pp.

báró Joseph von Puffer (1801–1882) osztrák ezredes által vezetett „elegyes”, osztrák–szerb sereget. A torontáli régió gyakorlatilag 1849. május 10-én szabadult fel, amikor Perczel Mór honvéd tábornok seregei élén bevonult Pancsovára (Панчево/Pančevo). A hónap további részében Perlasz (Перлез/Perlez) környékén voltak jelentősebb összecsapások a magyar és szerb erők között, ennek oka az volt, hogy a magyar honvédsereg többször is megostromolta a szerbek által védett, jelentősen megerősített Titeli-fennsíkot. A magyar seregek törekvését azonban ekkor sem kísérte siker.²⁹

A magyar honvédsereg sikeres tavaszi hadjáratának eredményeként a torontáli térségből korábban elmenekült magyar népesség jelentős része visszatért, és ott, ahol a szerbek felégették a falvakat, hozzákezdett lakóhelyének újjáépítéséhez. A nyár folyamán gyakorlatilag a bácskai Titel (Тител/Titel) környékén, továbbá a két erősségnél, a császári kézen lévő Arad (Arad) és Temesvár (Тимишоара) környékén voltak nagyobb összecsapások. Amíg az aradi vár magyar ostroma – 1849. július 1-jén – sikerrel végződött, addig a Georg Rukawina (1777–1849) osztrák tábornok helyőrsége által védett Temesvárt – habár jelentős részsikereket ért el – nem tudta bevenni a honvédsereg.

Köztudott tény, hogy az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc vesztét az orosz intervenció okozta. A túlerővel a magára maradt magyar seregek nem tudtak megbirkózni. A dicstelen véget a történelmi Torontál vármegye „közönsége” is nyomon követhette, hiszen az utolsó nagyobb csaták itt zajlottak a világosi fegyverletétel (1849. április 13.) előtt. Előbb a Torontál vármegye északi részén fekvő, jobbára szerbek által lakott Szőregnél (1849. augusztus 5.) szenvedett vereséget a magyar sereg a báró Julius Jacob von Haynau (1786–1853) osztrák

császári tábornok vezette osztrák főszeregtől. A magyar sereget a katonatisztként jobbára sikertelen, lengyel származású Henryk Dembiński (1791–1864) tábornok vezette. A magyar vezérkart már a lengyel fővezér döntése is meglepte. Nevezetesen, hogy 1849. augusztus 1-jén kivonta csapatait Szegedről, és átkelt a Tisza bányási, torontáli oldalára. A csapatkivonás oka az lehetett, hogy a lengyel fővezér nem érezte elegendőnek serege erejét a város környékén kiépített sáncok, illetve Szeged megvédésére. Talán leginkább ellenfele, Haynau lepődött meg ezen a döntésen, másnap egy lovasdandárt küldött Szegedre, az alakulat ellenállás nélkül vonult be a városba. Másnap – 1849. augusztus 3-án – az osztrák főerők megkezdték a hídvérést és az átkelést Újszegedre, amelyet kisebb magyar sereg védett, de megtartani nem tudott. Közben az osztrák tüzérség felgyújtotta ütegeivel Újszegedet. Eközben egy másik osztrák alakulat – Georg Heinrich Ramberg (1786–1855) osztrák altábornagy vezetésével – kisebb kitérőkkel, Törökkanizsától (Нови Кнежевац/Novi Kneževac) északra kezdte meg a tiszai átkelést 1849. augusztus 5-én. Az itt állomásozó magyar sereg szintén nem tudta az előretörő osztrákokat feltartóztatni, ezért két oszlopban Szerbkeresztúr (Српски Крстур/Srpski Krstur), illetve Oroszlámos (Банатско Аранђелово/Banatsko Aranđelovo) felé vonult vissza.³⁰

A nevezetes szőregi csata³¹ 1849. augusztus 5-én zajlott le, amelyben a magyar sereg mellett a lengyel és az olasz légió katonái is részt vettek. A magyar haderő közel 34 ezer főből és 108 ágyúból állt, velük szemben az osztrák haderő 46 ezer katonát és 284 ágyút vonultatott fel. A Henryk Dembiński tábornok vezette magyar sereg igyekezett kitérni az ütközet elől, aminek – a nem megfelelő fővezéri döntések következtében – meg is lett az eredménye, több száz halott és

²⁹ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 319., 321., 323., 334–336. pp.

³⁰ GRACZA GYÖRGY: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*. V. kötet. Wodianer és fiai, Budapest, 1894, 1100–1101. pp.

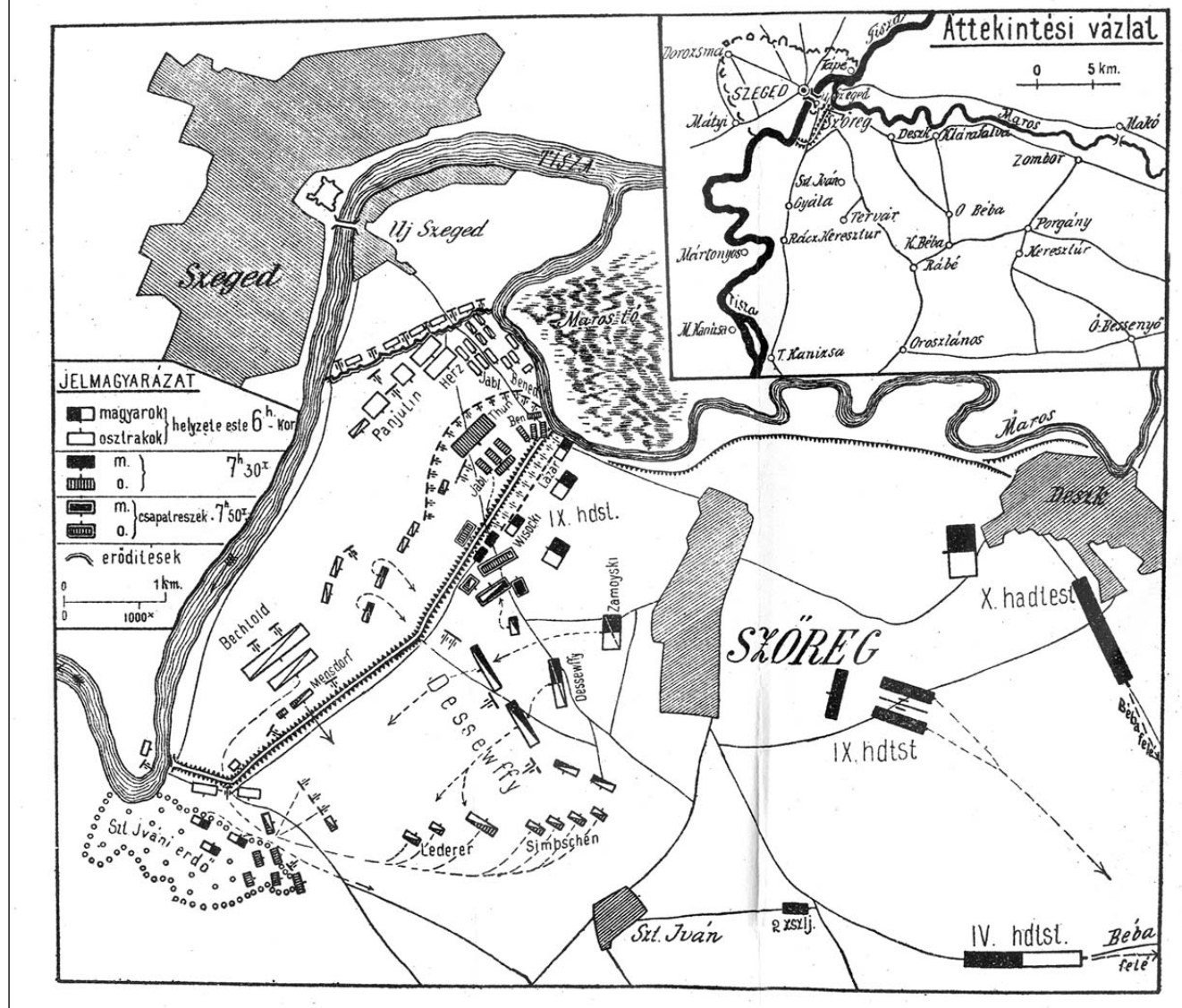
³¹ A szőregi csata századik évfordulóján, 1949. augusztus 5-én avatták föl Szőregen – ma Szeged városrésze –, a Hősök terén (akkori Szent István téren) a ma is álló hősi emlékművet, emlékkeresztet. Az emlékü felirata külön megemlékezik a magyarok mellett harcoló lengyel és olasz légió hőseiről is. A szőregi csata 165. évfordulójára – 2014-ben – újabb emlékművet avattak a Szőregi út és Thököly utca kereszteződésében kialakított körforgalomban, a csata eredeti helyszínének közelében. A magas talapzaton négyoldalas, csatajelenetet ábrázoló dombormű látható. (A domborművön Lantos Györgyi szignója.) A dombormű alatt körbefutó szöveg: „A szőregi csata 165. évfordulójára Példa legyen hited, bátorságod!”

Doberdoi Breit József, 1848/49. Kat. tört. III.

18. sz. melléklet.

A SZŐREGI CSATA

1849. augusztus 5-én.

A szőregi csata (1849. augusztus 5.)

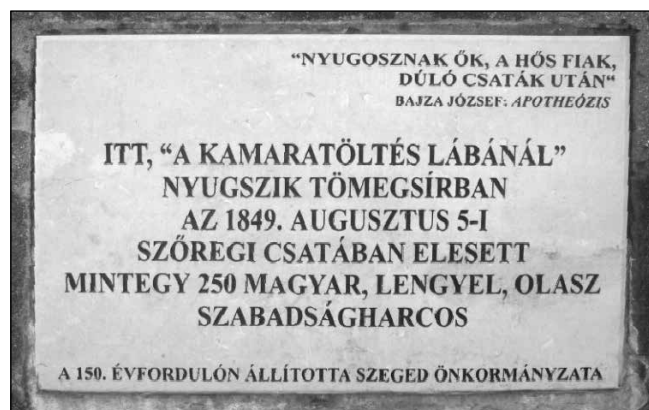
Forrás: Bánlaky József: A Magyar Nemzet hadtörténelme. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2118.jpg (Letöltés ideje: 2018. július 13.)

400 fogoly hátrahagyásával.³² Maga a csatavesztés nem lett volna végzetes, sokkal inkább a katonai morál rendült meg a magyar, a lengyel

és olasz alakulatok katonáiban, akik fejvesztett menekülésbe kezdtek – át a torontáli területeken – az Óbéb (Beba Veche), Óbesenyő (Dudeștii

³² „Az osztrákok e napi vesztesége, Ramberg altábornagyét is beleszámítva, halottakban 45 ember, sebesültekben 1 tábornok, 3 tiszt és 191 ember; az oroszoknak mindössze 4 sebesültjük volt. A magyarok vesztesége ismeretlen, osztrák források a holtak és sebesültek számát hozzávetőleg 500-ra a foglyul esettekéét 300-400-ra teszik, utóbbiak között volt a fiatal Woroniecki lengyel herceg is, a ki a lovas összeütközés alatt az egyik huszár ezredet vezette. Dembinski, a ki alól a lovat kilőtték, bár nem veszélyesen, de szintén megsebesült.” BÁNLAKY JÓZSEF: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harczának katonai története. III. kötet. Budapest, 1898, 249. p.

Vechi), Csatád (Lenauheim), Nagyjécsa (Iecea Mare) útvonalon Temesvár (Timișoara) felé, és ott 1849. augusztus 9-én katasztrofális vereséget szenvedett a magyar haderő. Előbb azonban még folyamatos utóvédharcok voltak a magyarok nyomában járó osztrák fősereggel előbb – 1849. augusztus 6-án – Óbesenyőnél (Dudeștii Vechi), majd Tereminél (Teremia Mică), végül – 1849. augusztus 8-án – Csatádnál (Lenauheim). Ez utóbbi településen jobbra a lovasság csapott össze. Az utóvédharcok közepette az osztrák fősergek több részre osztva, már északi irányból, Nagycsanád (Cenad), illetve Perjámos (Periam) felől is közeledtek Temesvár felé.³³

A szőregi emlékkereszt emléktáblája (2012)

Forrás: Saját fénykép.

Temesvár mellett a Henryk Dembiński honvéd tábornok vezette magyar sereg már együtt küzdött – többek között – Perczel Mór, Bem József, Kmety György (1813–1865) és Dessewffy Arisztid (1802–1849) honvéd tábornokok egységeivel. A magyar haderő 55 ezer főt és 120 ágyút tett ki. Azonban az osztrákok is erősítést kaptak. A báró Julius Jacob von Haynau osztrák császári tábornok vezette osztrák főserg mellett Franz Anton Heinrich Johann Prokop Don Bosco Felix von Schlik (1789–1862) lovassági tábornok, továbbá Franz de Paula Joachim Joseph von Liechtenstein (1802–1887) altábornagy – egyben Liechtenstein hercege – egységei is be-

A szőregi csata 150. évfordulójára emelt emlékkereszt

Forrás: Saját fénykép.

kapcsolódtak a fegyveres küzdelembe. Amíg a magyarokat az olasz légió, Alessandro Monti (1818–1854) olasz ezredes vezetésével, addig az osztrákokat Fjodor Szergejevics Panyutyin (1790–1865) orosz altábornagy segítette cári seregével. Az osztrák–orosz egyesült haderő létszáma 90 ezer főt és 350 ágyút számlált. A csata – Temesvár mellett – hatalmas magyar vereséggel végződött. A magyarok 10 490 halottat és sebesültet, továbbá 112 ágyút, a császáriak 4450 halottat és sebesültet, valamint négy ágyút veszítettek.³⁴

A szabadságharc utolsó csatája azért is volt végzetes, mert a visszavonulás folyamán a hadrend teljesen felbomlott. Amellett, hogy – a Georg Rukawina osztrák tábornok által védett – Temesvár felszabadult, a magyar seregnek csak

³³ BÁNLAKY JÓZSEF: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. III. kötet.* Budapest, 1898, 242–249. pp., GELICH RIKHÁRD: *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. III. kötet.* Budapest, 1889., 820–824. pp., RÜSTOW, FRIEDRICH WILHELM: *Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története. II. kötet.* (Fordította Áldor Imre.) Emich Gusztáv tulajdona, Pest, 1866, 336–341. pp.

³⁴ HERMANN RÓBERT: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, 375–385. pp.

mintegy fele jutott el Krassó vármegye székhelyére, Lugosra (Lugoj). Majd egyre több magyar katonatiszt, illetve politikus ment onnan tovább Karánsebes (Caransebeș) és Orsova (Orșova) érintésével a Török Birodalom területére. Mivel a magyar szabadságharcot már nem lehetett folytatni, ezért a temesvári ütközet „megágyazott” a világosi fegyverletételnek (1849. augusztus 13.) is. Habár kisebb alakulatok, illetve a magyar kézen lévő erődök még kitartottak egy darabig, lassan azok is befejezték a szabadságharcot. A Délvidék kulcsfontosságú erődje, Pétervárad 1849. szeptember 7-én nyitotta meg kapuit, ekkor már csak a komáromi erődrendszer dacolt – az átadásig, 1849. október 2-től 4-ig – az osztrák seregekkel. A Délvidéken, így Torontál vármegye területén is befejeződtek a fegyveres küzdelmek.

Érdeemes mindezek után feltenni a kérdést: Mit vesztek a magyarok, illetve mit nyertek a szerbek? Magyar szempontból katasztrófával egyenértékű időszak következett el. Alighogy befejeződött az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc, az osztrák önkény kegyetlenül megnyilvánult a megtorlások alkalmával. A magyar oldalon állt politikai és katonai vezetőket tömegével végezték ki, ítélték várbörtönre, illetve sáncmunkára. Sok esetben a várbörtön is egyet jelentett a halálos ítélettel. Azok közül, akik felelős, vezető beosztásban voltak, sokan az emigrációt választották. Többeket távollétükben ítélték halálra az osztrákok. A fogságba esett katonák közül a magyarokat, székelyeket, továbbá a lengyeleket és németeket erőszakkal besorozták különféle osztrák hadseregekbe; adott esetben messze a szülőföldjüktől.³⁵ A Bach-korszakban (1850–1859) az osztrák önkény a politikában, illetve a közigazgatásban is megnyilvánult. To-

rontál vármegye a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság része lett. Ekkor került közigazgatásilag Fiume (Rijeka), illetve az addig Zala vármegyéhez tartozó Muraköz – közigazgatásilag – Horvátországhoz.³⁶ Habár voltak nyílt ellenállási és beavatkozási kísérletek és törekvések, de ezek nem sok sikert könyvelhettek el.

A szerbeknek sem volt sok örömük az ünneplésre. A császáriak jobbra nem teljesítették a nemzetiségeknek tett ígéreteiket, ugyanakkor nekik is el kellett szenvedniük a szabadságharc leverése utáni önkényuralmi rendszert. Habár felállították a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság nevű közigazgatási egységet, de az messze nem a szerbek akarata szerint történt. Baranya vármegye például nem is tartozott bele, csak Bácska, a Bánság, illetve Szerémség bizonyos részei. I. Ferenc József Habsburg uralkodó 1849. november 18-án kiadott pátensével jött létre, és bár számos befolyásos szerb hivatalhoz jutott, de a hivatalos nyelve a német lett. A szerbek politikai hatalmának gyengülésével – az 1861. évi ún. októberi diploma – szüntette meg a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság nevű közigazgatási egységet. A sors iróniája, hogy a Temesvár központú Szerb Vajdaság és Temesi Bánság élén jobbra nem szerb származású kormányzók (alvajdak) álltak. „A nagyvajda címet maga a császár vette fel, míg a közigazgatási főnök az alvajdai rangot nyerte.”³⁷ Az előbbiekből kitűnik, hogy a szerbek csalódtak az osztrák vezetőségben, ezért a történelmi Magyarország területén élt szerbség – idővel – egyre inkább, az időközben a törököktől függetlenedő Szerbiától várta sorsa jobbra fordulását, illetve az ún. „Nagy-Szerbia” eszme megvalósítását.

³⁵ HERMANN RÓBERT: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után*. In: SZIMEONOV TODOR (szerk.): *Változó világ. 27. kötet*. Press Publica, 1999., HERMANN RÓBERT: *I. Ferenc József és a megtorlás. Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata*. Budapest, 2016. Elektronikus elérhetőség: <http://www.matud.iif.hu/2016/12/04.htm> (Letöltés ideje: 2018. július 16.), HALMOS FERENC – KUSZÁK ÁGNES – MÉZES MÁRTA (szerk.): *Pannon Enciklopédia. A magyarság kézikönyve*. Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2005, 164–170. pp.

³⁶ GULYÁS JÓZSEF: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*. In: ANDÓCSI JÁNOS (szerk.): *Horvátországi Magyarság, HUNCRO, Eszék*, 2011, 9. p. FEST ALADÁR: *Fiume története*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1897, 76–77. pp.

³⁷ REISZIG EDE: *Bács-Bodrog vármegye története*. In: BOROVSKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye. II. kötet*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1909, 234. p.

II. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

BÁNLAKY JÓZSEF: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harczának katonai története. III. kötet.* Budapest, 1898

BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Heraldika Kiadó, Budapest, 2000

FEST ALADÁR: *Fiume története.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1897

GELICH RIKHÁRD: *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. III. kötet.* Budapest, 1889

GRACZA GYÖRGY: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története. V. kötet.* Wodianer és fiai, Budapest, 1894

GULYÁS JÓZSEF: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben.* In: ANDÓCSI JÁNOS (szerk.): *Horvátországi Magyarság, HUNCRO, Eszék,* 2011

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben.* In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica,* 4. évfolyam, 1. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nagybecskerek, a történelmi Torontál vármegye székhelyének vázlatos népesedéstörténete a trianoni békeszerződés aláírásáig.* In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica,* 6. évfolyam, 2. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyszentmiklósi járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Zsombolyai járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÖRE ZOLTÁN: *A szerb mozgalom Dél-Magyarországon 1848–49-ben.* In: BORI IMRE (szerk.): *Híd,* LXII. évfolyam, 1998. 3. szám

HALMOS FERENC – KUSZÁK ÁGNES – MÉZES MÁRTA (szerk.): *Pannon Enciklopédia. A magyarság kézikönyve.* Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2005

HERMANN RÓBERT: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004

HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története.* Videopont Kiadó, Budapest, 1996

HERMANN RÓBERT: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után.* In: SZIMEONOV TODOR (szerk.): *Változó világ. 27. kötet.* Press Publica, 1999

MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1912

REISZIG EDE: *Bács-Bodrog vármegye története.* In: BOROVSKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye II. kötet.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1909

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1912

RÜSTOW, FRIEDRICH WILHELM: *Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története. II. kötet.* (Fordította Áldor Imre.) Emich Gusztáv tulajdona, Pest, 1866

II. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harczának katonai története.* Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2094.html>

Doroszló honlapja: <http://vajdasag.hu/doroszlo/sztapar.php>

HERMANN RÓBERT: *Kossuth, Perczel és a szerb kérdés, 1849. március – június 1., SZTE Egyetemi Digitális Archívum:* http://acta.bibl.u-szeged.hu/5483/1/belvedere_kk_015_009-050.pdf

HERMANN RÓBERT: *Az olmutzi oktrojált alkotmány, 1849. március 4., RUBICONLINE – honlap:* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_marcus_4_az_olmutzi_oktrojalt_alkotmany_

HERMANN RÓBERT: *A szolnoki ütközet, 1849. március 5., RUBICONLINE – honlap:* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_marcus_5_a_szolnoki_utkozet

HERMANN RÓBERT: *I. Ferenc József és a megtorlás. Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata.* Budapest, 2016. Elektronikus elérhetőség: <http://www.matud.iif.hu/2016/12/04.htm>

TARJÁN M. TAMÁS: *Kiss Ernő honvéd altábornagy születése. 1799. június 13. RUBICONLINE – honlap:* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1799_junius_13_kiss_erno_honved_altabornagy_szuletese/

Szegedi Tudományegyetem, a Klebelsberg Kunó Könyvtár honlapja: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/1848/kronologia.html>

Wikipédia, a szabad enciklopédia (Hrabovszky Jánosról készült litográfia): https://hu.wikipedia.org/wiki/Hrabovszky_J%C3%A1nos